

BOGNA KACZOROWSKA, MARIA KACZOROWSKA

KONFERENCJA:

KIERUNKI ROZWOJU EUROPEJSKIEGO PRAWA
PRYWATNEGO. WPŁYW EUROPEJSKIEGO PRAWA
KONSUMENCKIEGO NA PRAWO KRAJOWE,

KATOWICE, 23–24 WRZEŚNIA 2010 R.

Konferencja zorganizowana została wspólnie przez Katedrę: Prawa Cywilnego i Prywatnego Międzynarodowego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Ministerstwo Sprawiedliwości, Centrum Europejskie Natolin oraz Fundację *Facultas Iuridica*, pod patronatem Ministra Sprawiedliwości oraz Ministra Spraw Zagranicznych. Jej celem było przeprowadzenie dyskusji na temat aktualnych tendencji ewolucji prawa prywatnego w Europie (ze szczególnym uwzględnieniem prawa konsumenckiego) w kontekście podejmowanych w Unii Europejskiej doniosłych inicjatyw w zakresie harmonizacji prawa prywatnego oraz trwających w Polsce prac nad projektem nowego kodeksu cywilnego. Zamierzeniem organizatorów była próba oceny działań proponowanych przez Komisję Europejską w zakresie instrumentu europejskiego prawa umów oraz analiza oddziaływania europejskiego prawa konsumenckiego na polskie rozwiązania legislacyjne.

Rangę konferencji podkreślił dobór uczestników reprezentujących najważniejsze instytucje zaangażowane w proces wypracowywania nowego kształtu europejskiego prawa prywatnego oraz ośrodki akademickie. W gronie prelegentów znaleźli się przedstawiciele Parlamentu Europejskiego, Komisji Europejskiej oraz eksperci biorący udział w pracach nad projektem Wspólnego Systemu Odniesienia (*Draft Common Frame of Reference*, dalej jako: DCFR)¹ oraz Zespołu Ekspertów Komisji Europejskiej², jak również reprezentanci Rady Ministrów RP oraz Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego (dalej jako: KKPC).

Obrady konferencji otwarte zostały przemówieniem kierownika Katedry Prawa Cywilnego i Prywatnego Międzynarodowego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego prof. dr hab. Wojciecha Popiołka, w imieniu rektora tej uczelni uczestników powitał Prorektor ds. Finansów i Rozwoju prof. zw. dr hab. Stanisław Kucharski, natomiast występująca w zastępstwie dziekana Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego prodziekan prof. dr hab. Barbara Mikołajczyk wyraziła przekonanie, że konferencja okaże się istotnym wydarzeniem na mapie naukowej Polski i Europy. W inauguracyjnym wystąpieniu Ministra Sprawiedliwości Krzysztofa Kwiatkowskiego podkreślona została doniosłość problematyki podjętej przez organizatorów konferencji, zwłaszcza w kontekście zbliżającej się prezydencji Polski w Unii Europejskiej, przypadającej na drugie półrocze 2011 r. Minister zwrócił uwagę na praktyczny wymiar wyników konferencji i ich znaczenie dla weryfikacji priorytetów Ministerstwa Sprawiedliwości w zakresie optymalizacji funkcjonowania rynku wewnętrznego – wnioski płynące z debat prowadzonych w ramach konferencji, stwarzającej forum wymiany opinii i wypracowania kompromisu, mogą posłużyć jako swoisty probierz możliwości realizacji założeń polityki Rządu w dziedzinie prawa umów. W ocenie Ministra na wyeksponowanie zasługuje doświadczenie polskiej komparatystyki prawniczej, zdobyte w okresie porozbiorowym, które w warunkach scalania odmiennych porządków prawnych zaowocowało przyjęciem w 1933 r. kodeksu zobowiązań³, uznawanego za wzorcową regulację, co dodatkowo potwierdza specyfikę prawa obligacyjnego, które jako prawo dotyczące obrotu, okazuje się najbardziej podatnym na procesy międzynarodowego ujednoczenia. W imieniu Ministra Spraw Zagranicznych wystąpił Podsekretarz Stanu dr hab. Maciej Szpunar, podkreślając rolę resortu spraw zagranicznych w procesie implementacji prawa unijnego do polskiego porządku prawnego. Kluczowe znaczenie z punktu widzenia Ministra należy przypisać odpowiedniemu „klimatowi politycznemu”, sprzyjającemu zintensyfikowaniu procesu ujednoczenia prawa prywatnego, które początkowo przez długi czas pozostawało poza nurtem integracji europejskiej. Wyrazem powyższych uwarunkowań jest przede wszystkim: przyjęcie w 2009 r. przez Radę Europejską Programu Sztokholmskiego⁴, stanowiącego kompleksowy plan polityki

¹ Study Group on a European Civil Code and Research Group on EC Private Law (Acquis Group), Ch.von Bar, E.Clive, H.Schulte-Nölke et al., *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition*, München 2009. Zgodnie z pierwotnymi założeniami twórców, rola cytowanego dokumentu miała sprowadzać się do sprzyjania zmniejszeniu różnic pomiędzy systemami prawa cywilnego państw Unii Europejskiej. Struktura projektowanego opracowania, wykorzystującego metodę porównawczą, zbliżona jest do kodyfikacji prawa prywatnego, w której poszczególne regulacje opatrzone są komentarzami, przykładami oraz danymi o obowiązujących unormowaniach wspólnotowych oraz krajowych. DCFR ma stanowić źródło: zasad, reguł, koncepcji i pojęć dla wspólnotowych oraz krajowych twórców aktów normatywnych, których funkcję obrazuje określenie „skrzynka z narzędziami” (toolbox).

² Decyzja Komisji Europejskiej z dnia 26 kwietnia 2010 r. ustanawiająca grupę ekspertów ds. wspólnych ram odniesienia w dziedzinie europejskiego prawa zobowiązań (2010/233/UE) (Dz. Urz. UE L 105/109 z 27 kwietnia 2010 r.).

³ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz. U. Nr 82, poz. 598).

⁴ Komunikat Komisji Europejskiej do Parlamentu Europejskiego i Rady „Przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości w służbie obywateli - program sztokholmski” z dnia 10 czerwca 2009 r., COM (2009) 262, wersja ostateczna; w programie sztokholmskim zwrócono się do Komisji Europejskiej o przedłożenie wniosku dotyczącego wspólnych ram odniesienia w dziedzinie europejskiego prawa zobowiązań, stanowiącego niewiążący zestaw podstawowych: zasad, definicji i wzorcowych przepisów, które powinny zostać wykorzystane przez organy

Unii Europejskiej w dziedzinie sprawiedliwości i bezpieczeństwa na lata 2010-2014; przedstawienie przez Komisję Europejską aktu politycznego w postaci inicjatywy „Europa 2020”⁵, w ramach której jednym z siedmiu projektów przewodnich jest Europejska Agenda Cyfrowa (*Digital Agenda for Europe*)⁶, zakładająca m.in. ułatwienie dokonywania internetowych transakcji transgranicznych dzięki zwiększeniu spójności europejskiego prawa zobowiązań, w oparciu o wysoki poziom ochrony konsumenta; a także ogłoszenie przez Komisję Europejską „Zielonej Księgi”⁷, mającej na celu nakreślenie możliwości wzmocnienia rynku wewnętrznego przez poczynienie postępów w dziedzinie europejskiego prawa umów, jak również rozpoczęcie konsultacji publicznych na ten temat. Zgodnie ze stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych całokształt działań podejmowanych na rzecz uniformizacji prawa prywatnego w Europie musi realizować cele traktatowe i pozostawać w zgodzie z zasadą pomocniczości, zmierzając do umocnienia rynku wewnętrznego. Inaugurację konferencji zakończyło wystąpienie przewodniczącego KKPC prof. dr hab. Zbigniewa Radwańskiego, nawiązujące do stojącego przed Komisją zadania przygotowania projektu nowego kodeksu cywilnego i związanego z tym żywotnego zainteresowania Komisji pozyskaniem miarodajnych informacji na temat relacji polskiej regulacji kodeksowej do unormowań unijnych, do czego cenną okazję stanowi także przedmiotowa konferencja.

Obrady konferencji odbywały się w dwóch sekcjach tematycznych.

I. Debatę zaplanowaną na pierwszy dzień konferencji poświęcono tematowi „Przyszłość prawa prywatnego w Unii Europejskiej”. Inicjującemu obrady panelowi dyskusyjnemu przewodniczył prof. dr dr h.c. Christian von Bar – doradca wiceprzewodniczącego Komisji Europejskiej do spraw europejskiego prawa umów, reprezentujący Uniwersytet w Osnabrück, który zarysowując najistotniejsze punkty bieżącego dyskursu na temat kształtującego się europejskiego prawa prywatnego, zwrócił uwagę na zalety i wady ujednoczenia materii prywatnoprawnej, dostępne środki o charakterze harmonizacyjnym i pozaharmonizacyjnym, granice procesu harmonizacji, stopień możliwości zbliżenia się do formuły europejskiego kodeksu cywilnego, a także podkreślił znaczenie zbliżającej się prezydencji Polski w Unii Europejskiej i związanych z nią wyzwań.

W wygłoszonej w ramach przedmiotowego panelu prelekcji Ministra Sprawiedliwości K. Kwiatkowskiego ilustrującej stanowisko Ministerstwa w sprawie europejskiego prawa prywatnego, jako kluczowe wątki wyeksponowane zostały: kwestia celów, jakie mogłyby realizować ewentualny instrument europejskiego prawa umów oraz zagadnienie optymalnego sposobu zapewnienia zgodnego współistnienia prawa wewnętrznego i instrumentu europejskiego. W ocenie Ministra płaszczyzna legislacyjna stanowi jedno z wielu pól realizacji rekomendacji wynikających z tzw. „Raportu Montiego”⁸, postulującego strategię ożywienia rynku wewnętrznego Unii Europejskiej i wyeliminowanie istniejących na nim dotąd barier utrudniających przebieg transakcji transgranicznych, poprzez tworzenie jednolitego rynku cyfrowego oraz w zakresie towarów i usług. W obliczu ostatecznego zdyskredytowania radykalnej opcji forsującej wizję europejskiego kodeksu cywilnego, konieczne okazuje się skuteczne przeprowadzenie rozpoczętego procesu konsultacji w celu ustalenia zarówno stanowisk państw członkowskich na poziomie instytucjonalnym, jak również stanowiska beneficjentów opracowywanych rozwiązań, czyli jednostek uczestniczących w obrocie w ramach rynku europejskiego (w odpowiedzi na zdiagnozowane przez M. Montiego wyzwanie związane z obserwowaną „(...) erozją politycznego i społecznego wsparcia dla integracji rynku europejskiego”⁹). Szczególny nacisk kładzie się w tym kontekście na transgraniczny konsumencki obrót elektroniczny w zakresie umów sprzedaży. Zgodnie ze złożoną deklaracją przychylności ze strony Rządu dla procesów harmonizacji europejskiego prawa umów, Ministerstwo Sprawiedliwości opowiada się jedynie za rozwiązaniami, co do których z praktycznego punktu widzenia istnieje szansa realizacji, a priori dyskwalifikując projekty bazujące jedynie na abstrakcyjnych, nieosiągalnych wizjach.

Przedstawiciel Komisji Europejskiej Michael Shotton sformułował postulat dotyczący projektu DCFR, który jako synteza wyników zaawansowanych analiz poszczególnych systemów prawnych (opracowanych zgodnie z tzw. techniką *bottom-up* w celu stworzenia modelowego prawa umów), powinien przybrać postać użytecznego narzędzia, służącego przedsiębiorcom i konsumentom jako uczestnikom obrotu na rynku wewnętrznym. Aktywności Komisji Europejskiej związanej z inicjatywami Europejskiej Agendy Cyfrowej, strategii „Europa 2020” oraz konsultacji publicznych prowadzonych w ramach Zielonej Księgi, których podsumowanie przewidziano na styczeń 2011 r., towarzyszą równoległe prace Grupy Ekspertów, skupiającej reprezentantów różnych środowisk (w tym akademickiego, biznesowego), mające zaowocować w kwietniu 2011 r. wnioskami w postaci studium wykonalności założeń dotyczących instrumentu prawnego w dziedzinie umów. Równie istotny jest komplementarny wkład Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej w postaci projektu dyrektywy w sprawie praw konsumentów, zaprezentowanego w Brukseli w październiku 2008 r.¹⁰ Tego rodzaju interakcja, bazująca na zaangażowaniu wielu ośrodków myśli prawniczej w proces wypracowywania najbardziej pożądanego kształtu europejskiego prawa umów, gwarantuje udział partnerów społecznych, których postulaty podlegają uwzględnieniu w toku bieżących prac. Spośród propozycji prezentowanych w „Zielonej Księdze” uznanie zdaje się zdobywać formuła opcjonalnego instrumentu w postaci „skrzynki z narzędziami” (*toolbox*); alternatywnie brana jest pod uwagę wersja zalecenia

prawodawcze na poziomie UE w celu zapewnienia większej spójności i lepszej jakości stanowionego prawa. Zob. też: Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Program prac Komisji na rok 2010. „Czas na działanie” z dnia 31 marca 2010 r., COM(2010) 135 wersja ostateczna, vol I. Komisja Europejska zadeklarowała w powyższym dokumencie podjęcie starań o uzupełnienie programu działań w ramach tzw. inicjatywy obywatelskiej, m.in. w zakresie stworzenia europejskiej przestrzeni sądowej, w tym ram odniesienia dla prawa zobowiązań (inicjatywa strategiczna nr 23).

⁵ Komunikat Komisji Europejskiej „Europa 2020 - Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu” z dnia 30 marca 2010 r., COM(2010) 2020.

⁶ Komunikat Komisji Europejskiej do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z dnia 19 maja 2010 r., COM(2010)245, wersja ostateczna.

⁷ Zielona Księga Komisji Europejskiej w sprawie możliwości politycznych w zakresie postępów w kierunku ustanowienia europejskiego prawa umów dla konsumentów i przedsiębiorstw z dnia 1 lipca 2010 r., COM (2010)348, wersja ostateczna.

⁸ M. Monti, Nowa strategia na rzecz jednolitego rynku w służbie społeczeństwa i gospodarki Europy dla Przewodniczącego Komisji Europejskiej J.M. Barroso z dnia 9 maja 2010 r., tekst dostępny na stronie internetowej: http://ec.europa.eu/bepa/pdf/monti_report_final_10_05_2010_pl.pdf.

⁹ Ibidem, s. 6.

¹⁰ Dokument COM(2008) 614 wersja ostateczna, 2008/0196 (COD), C6-0349/08, opublikowany 8 października 2008 r. – tzw. „dyrektywa horyzontalna”.

Komisji Europejskiej, skutująca jednak znacznie niższym poziomem pewności prawnej z punktu widzenia rynku wewnętrznego; rozważane jest ponadto włączenie instrumentu opcjonalnego do rozporządzenia, prowadzące do pozostawienia stronom wyboru między jednym z tradycyjnych modeli krajowych i dodatkowym reżimem prawa umów (28. porządkiem prawnym obok systemów 27 państw członkowskich).

Reprezentujący Parlament Europejski poseł Tadeusz Zwiefka zwrócił uwagę na niewystarczający charakter osiągniętego do tej pory poziomu harmonizacji realizowanej według modelu sektorowego oraz wskazał na konieczność wypracowania wspólnych norm prawnych, regulujących stosunki ekonomiczne w Unii Europejskiej jako dalszy cel integracji, której idea spotyka się z szerokim poparciem w polskim społeczeństwie. Prelegent skoncentrował się następnie na omówieniu sprawozdania¹¹ z przeglądu rozporządzenia „Bruksela I”¹².

Prof. Hugh Beale, reprezentujący Zespół Ekspertów Komisji Europejskiej oraz Uniwersytety w Warwick, Oxfordzie i Amsterdamie, przedstawił postulaty dotyczące projektu DCFR jako *toolbox*, udoskonalenia dorobku *acquis* w zakresie prawa konsumenckiego w ramach ograniczonej harmonizacji maksymalnej (*limited full harmonisation*) oraz uwzględnienia w ramach instrumentu opcjonalnego typów umów sprzedaży i dostawy towarów i usług, jak i objęcia zakresem jego regulacji zarówno stosunków prawnych obustronnie profesjonalnych (B2B), jak i jednostronnie profesjonalnych (B2C).

W krótkiej dyskusji dr Konrad Osajda (Uniwersytet Warszawski) uznał za niewystarczające ograniczenie zakresu instrumentu opcjonalnego jedynie do elementów części szczegółowej prawa zobowiązań; prof. zw. dr hab. Andrzej Całus (Szkoła Główna Handlowa) oraz prof. Hans Schulte-Nölke (Zespół Ekspertów Komisji Europejskiej, Uniwersytet w Osnabrück) podkreślili konieczność skoncentrowania się raczej na kategorii małych przedsiębiorców (*SMEs – small and medium-sized enterprises*) niż na kategorii konsumenta. Prof. dr hab. Jerzy Pisuliński (KKPC, Zespół Ekspertów Komisji Europejskiej, Uniwersytet Jagielloński), dał wyraz swym wątpliwościom co do sposobów proponowania konsumentom instrumentu opcjonalnego w praktyce stosunków B2C.

Kolejnemu panelowi dyskusyjnemu dotyczącemu zakresu zastosowania instrumentu opcjonalnego, przewodniczył prof. Geraint Howells z Uniwersytetu w Manchesterze. Specjalny doradca wiceprzewodniczącego Komisji Europejskiej do spraw europejskiego prawa umów – prof. Bénédicte Fauvarque-Cosson (Uniwersytet Panthéon – Assas, Paris II) rozważała zasadność uwzględnienia w ramach przygotowywanego instrumentu opcjonalnego regulacji kontraktów typu B2C. Wykluczyła poprzestanie jedynie na uregulowaniu części ogólnej zobowiązań bez unormowania przynajmniej pojedynczych umów typowych, analizowała możliwość zastosowania przez strony mechanizmu na wzór *dépeçage* oraz poszukiwała sposobów wypełniania ewentualnych luk instrumentu opcjonalnego.

Prof. dr hab. J. Pisuliński zdecydowanie wyeliminował możliwość wdrożenia zaproponowanych w „Zielonej Księdze” Komisji Europejskiej opcji nadania instrumentowi europejskiego prawa umów następujących form prawnych: dyrektywy w sprawie europejskiego prawa umów (wariant 5), rozporządzenia ustanawiającego europejskie prawo umów (wariant 6), jak i rozporządzenia ustanawiającego europejski kodeks cywilny (wariant 7). Najbardziej prawdopodobnym wydaje się wprowadzenie preferowanego przez Komisję Europejską wariantu 4 – rozporządzenia ustanawiającego opcjonalny instrument europejskiego prawa umów, który miałby stanowić 28. system prawny. Prelegent skrytykował opcję ograniczenia regulacji instrumentu opcjonalnego jedynie do stosunków B2C, przede wszystkim ze względu na częste trudności z ustaleniem statusu kontrahenta, zwłaszcza w przypadku umów zawieranych na odległość, a ponadto z uwagi na znaczne zróżnicowanie kategorii przedsiębiorców, obejmującej w przeważającym odsetku małych i średnich przedsiębiorców, dla których możliwość skorzystania z instrumentu opcjonalnego oznaczałaby daleko idące ułatwienie prowadzenia działalności. Ponadto prof. Pisuliński prowadził refleksje na temat relacji instrumentu opcjonalnego do unormowań prawa krajowego, a także postulował dążenie do objęcia instrumentem opcjonalnym całokształtu zagadnień, bez redukcji jego zakresu jedynie do umowy sprzedaży, zaznaczając, że wstępnie płaszczyznę weryfikacji skuteczności instrumentu opcjonalnego mogłyby stanowić dziedzina umów zawieranych na odległość.

W referacie prof. Matthiasa Storme (Uniwersytet w Leuven) wyliczone zostały materie, których ujęcie w instrumencie opcjonalnym wydaje się konieczne, w tym: zagadnienie prawa właściwego; regulacja przynajmniej jednej umowy typowej; elementy części ogólnej prawa zobowiązań, takie jak zagadnienie przedawnienia czy wielość dłużników; obowiązek informacyjny. Szczególnie doniosła jest potrzeba zadbania o uniknięcie powstania w instrumencie opcjonalnym (którego istota wymusza jednak znaczne rozbudowanie regulacji), luk, które zmuszałyby do ustawicznego odwoływania się do prawa krajowego w celu ich wypełnienia.

Reprezentujący European Association of Craft, Small and Medium-Sized Enterprises Luc Hendrickx zwrócił uwagę na doniosłość problematyki ochrony słabszej strony transakcji w relacjach B2B i polemizował z przekonaniem o pozycji konsumenta jako najsłabszej strony stosunku umownego, postulując, by przyszły instrument opcjonalny europejskiego prawa umów objął swym zakresem zarówno obrót konsumencki, jak i dwustronnie profesjonalny, jak również nie tylko transakcje krajowe, ale także transgraniczne.

Przedstawiciel Komisji Europejskiej Dirk Staudenmayer podkreślił, że na etapie trwających wciąż konsultacji publicznych, brak dotąd jakichkolwiek wiążących decyzji, natomiast dochodzi do diagnozowania występujących problemów, do których zrelatywizowany powinien być dobór pożądanych rozwiązań na trzech najistotniejszych poziomach dotyczących dylematu co do ujęcia w instrumencie opcjonalnym stosunków B2B, jak i B2C, transakcji krajowych, jak i transgranicznych oraz rodzajów umów podlegających szczegółowej regulacji.

¹¹ Sprawozdanie Komisji Prawnej Parlamentu Europejskiego z dnia 29 czerwca 2010 r. w sprawie stosowania i przeglądu rozporządzenia Rady (WE) nr 44/2001 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (2009/2140 (INI)) (sprawozdawca komisji opiniodawczej: T. Zwiefka); tekst dostępny na stronie internetowej: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2010-0219+0+DOC+XML+V0//PL>.

¹² Rozporządzenie Rady (WE) nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz. Urz. WE L 12/1 z 16 stycznia 2001 r.).

W wieńczącej omówiony panel dyskusji prof. dr hab. Fryderyk Zoll (Uniwersytet Jagielloński) poddał w wątpliwość zasadność traktowania kategoryzacji typów umów jako punktu wyjścia w pracach nad instrumentem opcjonalnym oraz ograniczania jego zakresu do szczegółowej regulacji wyłącznie umowy sprzedaży, rozważając celowość objęcia nim kategorii umów zawieranych na odległość, zwłaszcza przy zastosowaniu środków elektronicznych. Prof. dr hab. Piotr Machnikowski poruszył kwestię oceny instrumentu opcjonalnego na tle przygotowywanej równoległe dyrektywy „horyzontalnej” w sprawie praw konsumentów, zwracając uwagę na realne ryzyko konkurencji między obydwojema aktami, działającej na niekorzyść instrumentu opcjonalnego ze względu na jego „obciążenie” regulacją stosunków B2B.

Trzecią część obrad odbywającą się pod przewodnictwem prof. Kathariny Boele-Woelki z Uniwersytetu w Utrechcie, zatytułowaną „Instrument opcjonalny a prawo prywatne międzynarodowe”, otworzył referat Raquel Ferreira Correia, radczynie ds. prawa cywilnego w Stałym Przedstawicielstwie Republiki Portugalii przy Unii Europejskiej, która wychodząc od analizy zalet rozwiązania pozwalającego na obniżenie kosztów poprzez uniknięcie konieczności stosowania 27 różnych porządków prawnych, skoncentrowała się na przedstawieniu *status quo* w dziedzinie prawa kolizyjnego w Unii Europejskiej. Prowadząc refleksję pod kątem istniejących w obecnym stanie prawnym możliwości wyboru przez przedsiębiorcę prawa właściwego do wszelkich zawieranych przezeń umów w stosunkach B2B oraz B2C, prelegentka naświetliła w tym kontekście statystyczny poziom częstotliwości wyboru przez kontrahentów prawa ponadnarodowego jako właściwego.

Dr Monika Jagielska (Uniwersytet Śląski) zwróciła uwagę na trudności związane z realizacją w praktyce założeń instrumentu opcjonalnego w proponowanym aktualnie kształcie ze względu na stwierdzone w nim luki oraz selektywność regulacji, co pozwala przyjąć, że prawo prywatne międzynarodowe nadal będzie znajdować zastosowanie. Kluczowym okazuje się w tym kontekście określenie relacji obowiązujących standardów ochrony kolizyjnej konsumenta do ewentualnego opcjonalnego instrumentu europejskiego prawa umów.

Przedstawiciel Komisji Prawnej Parlamentu Europejskiego Robert Bray w swym wystąpieniu zilustrował działania Parlamentu Europejskiego w zakresie prac nad europejskim prawem umów, zwracając uwagę na dysponowanie przez przedsiębiorców w obecnym stanie prawnym możliwością wyboru prawa, eksponując doniosłość ochrony konsumenta oraz perswadując, że użyteczność instrumentu opcjonalnego mogłaby manifestować się głównie na gruncie *e-commerce*.

W rozważaniach zaprezentowanych w prelekcji prof. H. Schulte-Nölke dominowała analiza obowiązujących regulacji kolizyjnoprawnych, ze szczególnym uwzględnieniem możliwości wyboru prawa na gruncie obowiązujących rozporządzeń „Rzym I”¹³ i „Rzym II”¹⁴, w perspektywie zalet dopuszczalności wyboru opcjonalnego instrumentu jako prawa właściwego, na zasadzie tzw. „błękitnego guzika” (*blue button*).

Dirk Staudenmayer poruszył założenia instrumentu opcjonalnego dotyczące uniknięcia potrzeby stosowania prawa wewnętrznego państw członkowskich i wyłączenia zastosowania art. 6 rozporządzenia „Rzym I”. Szczególnie doniosłą okazuje się konieczność zapewnienia w ramach instrumentu opcjonalnego maksymalnie wysokiego poziomu ochrony konsumenta, bowiem tego rodzaju gwarancja stanowi czynnik warunkujący wybór instrumentu jako prawa właściwego, co dodatkowo podkreśla zasadność postulatów dotyczących nadania instrumentowi opcjonalnemu charakteru praktycznego. Zaprezentowana została również próba skonfrontowania potencjalnej formuły instrumentu opcjonalnego w odniesieniu do umów typu B2B z regulacją Konwencji wiedeńskiej¹⁵, a także kwestia doboru pożądanego rozwiązania dotyczącego etapu przedkontraktowego, na tle art. 12 rozporządzenia „Rzym II”. Godnym uwagi jest ponadto postulat udostępnienia na potrzeby sądów bazy orzeczeń wydawanych w sprawach, w których regulacje instrumentu opcjonalnego znalazłyby zastosowanie.

W dyskusji na tle wygłoszonych referatów prof. dr hab. F. Zoll zwrócił uwagę na potrzebę dopuszczenia możliwości wyboru instrumentu opcjonalnego nie tylko w stosunkach transgranicznych, ale także czysto krajowych, bowiem wariant odmienny groziłby dezintegracją systemu prawnego. W analogicznym duchu wypowiedział się prof. H. Beale, formułując ponadto postulat uregulowania *explicite* w instrumencie opcjonalnym mechanizmu wyboru prawa (unormowania instrumentu znajdowałby zastosowanie wyłącznie w przypadku wyraźnego wybrania go przez strony), poddając jednocześnie w wątpliwość prawidłowość formuły *blue button*.

Przewodniczenie ostatniego panelu pt. „Instrument opcjonalny a ochrona konsumenta” powierzone zostało prof. dr hab. F. Zollowi. Tezy wystąpienia M. Shottera koncentrowały się na próbie zidentyfikowania interesu konsumenta w stworzeniu instrumentu europejskiego prawa umów, zwłaszcza w obliczu obserwowanych obecnie przejawów dysfunkcyjności obowiązującego modelu obrotu konsumenckiego. Dla zagwarantowania dostatecznie wysokiego poziomu ochrony konsumenta niezbędne będzie włączenie w ramy instrumentu opcjonalnego dotychczasowego *acquis* w dziedzinie prawa konsumenckiego. Prelegent podkreślił zalety akcji publicznych konsultacji prowadzonej w ramach „Zielonej Księgi”.

Reprezentująca Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (dalej jako: UOKiK) Monika Stec, wymieniając potencjalne zalety instrumentu opcjonalnego dla konsumentów i rynku jako takiego, wskazała na usunięcie niepewności obrotu, redukcję kosztów działalności przedsiębiorców oraz zmniejszenie kosztów obsługi prawnej. W ocenie przedstawicieli UOKiK cecha neutralności instrumentu opcjonalnego jako zestawu ponadnarodowych reguł może okazać się czynnikiem zachęcającym do jego wyboru jako prawa właściwego dla stosunków umownych. Perspektywa masowego wybierania instrumentu opcjonalnego przez strony transakcji umownych jest jednak wątpliwa przy utrzymaniu techniki *opt-in*, której zastosowanie prowadziłoby do utrzymania nierównowagi pozycji stron kontraktujących, w sytuacji, gdy podmiot silniejszy nadal dysponowałby przewagą negocjacyjną. UOKiK opowiada się za

¹³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych („Rzym I”), (Dz. Urz. UE L 177/6 z 2 lipca 2008 r.).

¹⁴ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 864/2007 z dnia 11 lipca 2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaukładowych („Rzym II”), (Dz. Urz. UE L 199/40 z 31 lipca 2007 r.).

¹⁵ Konwencja Narodów Zjednoczonych o umowach międzynarodowej sprzedaży (Convention on Contracts for the International Sale of Goods – CISG) towarów sporządzona w Wiedniu 11 kwietnia 1980 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 45, poz. 286).

modernizacją europejskiego prawa kontraktowego, wszakże przebieg prac nad dyrektywą horyzontalną skłania do przyjęcia stanowiska zachowawczego. Optymalnym wariantem wydaje się harmonizacja maksymalna z zachowaniem wysokiego poziomu ochrony konsumentów.

Przedstawicielka Bureau Européen des Unions de Consommateurs (BEUC) i The European Consumers' Organisation, Ursula Pahl, poświęciła swoje wystąpienie tematowi instrumentu opcjonalnego w zakresie umów B2C, koncentrując rozważania na pytaniach: o argumenty przemawiające za potrzebą ustanowienia instrumentu opcjonalnego i odejścia od regulacji tradycyjnych; o zdolność tego rodzaju instrumentu do zapewnienia wyższego poziomu ochrony konsumenta w porównaniu z regulacjami dyrektyw; o długoterminowe skutki wprowadzenia instrumentu opcjonalnego dla rozwoju systemu ochrony konsumenta na poziomie Unii Europejskiej oraz krajowych systemów prawnych.

Omawianą sekcję zakończył wykład prof. W. Popiołka, będący próbą oceny znaczenia instrumentu opcjonalnego z jednej strony dla ochrony konsumenta, a z drugiej strony – dla ochrony rynku, a także jego roli w promowaniu wśród uczestników obrotu postaw sprzyjających zwiększeniu skali transakcji o charakterze transgranicznym i zintensyfikowaniu konkurencji między przedsiębiorcami. Scharakteryzowane zostały ponadto czynniki przesądzające o faktycznej przewadze konstrukcji instrumentu opcjonalnego nad formą dyrektywy.

II. Temat przewodni drugiego dnia konferencji przyjął formułę: „Europejskie prawo konsumenckie a nowy polski kodeks cywilny”. Pierwszy panel dyskusyjny, prowadzony przez prof. J. Pisulińskiego, otwarty został wprowadzeniem prof. Z. Radwańskiego, poświęconym wpływowi prawa konsumenckiego na prawo krajowe. Prelegent, nawiązując do raportu Rady Legislacyjnej przy Prezesie Rady Ministrów o stanie prawa polskiego z 2005 r., zilustrował rolę kodyfikacji, wyeksponował rangę kodeksu jako formy preferowanej z punktu widzenia aksjologii i techniki tworzenia prawa, podkreślił celowość utrzymania zasady monistycznej konstrukcji kodeksu oraz włączenia do niego regulacji pozakodeksowych (w tym materii dotyczącej umowy sprzedaży konsumenckiej). Dla zapobieżenia skutkom dekodyfikacyjnym, KKPC podejmuje się zintegrowania regulacji kodeksu cywilnego z unormowaniami Unii Europejskiej, bazując na efektach prac grup ekspertów, zaangażowanych w proces europeizacji prawa prywatnego oraz bogatego *acquis* w tej dziedzinie. Na posiedzeniu odbytym 13 września 2010 r., ustosunkowując się do „Zielonej Księgi” Komisji Europejskiej opowiedziano się za objęciem zakresem wspólnej regulacji europejskiego prawa umów zarówno materii części ogólnej zobowiązań, jak i niektórych konkretnych rodzajów umów; a także za rezygnacją z podziału stosunków umownych na transgraniczne i krajowe. Podkreślono walor koncepcji opcjonalnej jako podstawy instrumentu europejskiego, znajdującego zastosowanie na mocy wyboru stron. Według KKPC pożądanym wydaje się nadanie europejskiemu prawu umów kształtu rozporządzenia, gwarantującego jednolitość treści regulacji. Podniesiono również aspekt jurysdykcyjny, postulując uniknięcie rozdrobnienia kompetencji kontrolnych w zakresie czuwania nad jednością europejskiego prawa umów.

Dr Marlena Pecyna (Uniwersytet Jagielloński) omówiła kluczowe punkty regulacji niedozwolonych klauzul w projekcie kodeksu cywilnego na tle prac zespołu do spraw ochrony konsumenta, działającego w ramach KKPC. Projekt zakłada rezygnację z ograniczenia zakresu kontroli jedynie do postanowień umownych, opowiadając się za poprzestaniem na tradycyjnej koncepcji czynności prawnej jako głównej kategorii pojęciowej polskiego kodeksu cywilnego. W zamyśle twórców projektu zasadnym jest odstąpienie od kryterium negocjowanego charakteru postanowień i objęcie kontrolą w stosunkach konsumenckich wszystkich klauzul, zarówno poprzedzonych negocjacjami stron, jak i nienegocjowanych indywidualnie, odmiennie niż w dyrektywie nr 93/13/EWG¹⁶. Tego rodzaju konstrukcja prowadzić może do konstatacji o „śmierci” kategorii wzorca umowy, przestającego funkcjonować w sytuacji braku zróżnicowania przedmiotu kontroli, a w konsekwencji skłania do refleksji nad aktualnością samego pojęcia umowy konsumenckiej w klasycznym rozumieniu. Proponowane ujęcie przesłanek kontroli niedozwolonego charakteru postanowień zakłada odmienny mechanizm w zależności od rodzaju stosunku prawnego. W przypadku stosunków konsumenckich test abuzywności bazuje na badaniu treści konkretnego postanowienia na podstawie generalnej klauzuli kontroli dotyczącej sprzecznego z dobrymi obyczajami naruszenia równowagi praw i obowiązków stron (*significant imbalance*); dodatkowo kwestia inkorporacji danego postanowienia do czynności prawnej nie jest traktowana jako odrębna przesłanka kontroli, ale jako jedna z licznych okoliczności uwzględnianych przy stosowaniu generalnej klauzuli kontroli. Natomiast w odniesieniu do stosunków pozaumownych mechanizm kontroli operuje pojęciem wzorca, jednak nie wprowadza domniemania w tym zakresie, a ponadto przewiduje *quasi*-regulację dotyczącą inkorporacji. W projekcie, obok dwóch typów „list” postanowień niedozwolonych: czarnej i szarej, tworzonych w formie rozporządzeń, przewidziano dodatkowo wprowadzenie bazy orzeczeń sądowych, dotyczących uznania postanowienia za niedozwolone, jako rozwiązanie skuteczniejsze od zawodnej formy rejestru.

W referacie pt. „Realizacja obowiązku informacyjnego wobec konsumenta” dr Przemysław Mikłaszewicz (Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej) zwrócił uwagę na potrzebę stosowania nowoczesnych instrumentów ochrony konsumenta przez informację w obliczu przejawów asymetrii informacyjnej w warunkach postępującej masowości obrotu konsumenckiego i niesatysfakcjonującego poziomu zabezpieczenia interesu konsumenta przez tradycyjne konstrukcje prawa cywilnego. Koncepcja harmonizacji minimalnej, pozwalająca na ustanowienie komplementarnych instrumentów prawa europejskiego i krajowego, gwarantuje dalej idącą ochronę, w związku z czym sceptycznie ocenia się obserwowaną w prawodawstwie europejskim tendencję do promowania całkowitej harmonizacji w dziedzinie prawa konsumenckiego, znajdującą wyraz w dyrektywie 2005/29¹⁷ oraz w projekcie dyrektywy horyzontalnej.

¹⁶ Dyrektywa Rady WE 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. o niedozwolonych (nieuczciwych) klauzulach w umowach konsumenckich (Dz. Urz. WE L 95 z 21 kwietnia 1993 r.).

¹⁷ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2005/29/WE z dnia 11 maja 2005 r. dotycząca nieuczciwych praktyk handlowych stosowanych przez przedsiębiorstwa wobec konsumentów na rynku wewnętrznym oraz zmieniająca dyrektywę Rady 84/450/EWG, dyrektywy 97/7/WE, 98/27/WE i 2002/65/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz rozporządzenie (WE) nr 2006/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady („Dyrektywa o nieuczciwych praktykach handlowych”) (Dz. Urz. UE 149/22 z 11 czerwca 2005 r.).

Prof. dr hab. Ewa Bagińska (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) poświęciła swoje wystąpienie tematyce zakończenia umowy konsumenckiej w drodze wykonania prawa odstąpienia od niej bez podawania przyczyny, analizując skutki prawne wycofania się konsumenta z umowy na tle dorobku judykatury Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości i podejmując próbę oceny proponowanych w dyrektywie horyzontalnej i DCFR rozwiązań w tym zakresie.

W podjętej dyskusji prof. dr hab. F. Zoll zwrócił uwagę na wyzwania wiążące się z pracami nad kodyfikacją prawa cywilnego, w tym konieczność odchodzenia od typologii, wobec wzrastającego znaczenia umów o świadczenie usług. Prof. zw. dr hab. Marian Kępiński (Uniwersytet Adama Mickiewicza) zgłosił postulat włączenia materii stosunków konsumenckich do kodeksu cywilnego, zasugerował przyjęcie teorii wysłania (*mail box theory*) jako adekwatnej do wyznaczania momentu skutecznego odstąpienia od umowy konsumenckiej oraz wskazał na dyrektywę jako korzystniejszą w porównaniu z rozporządzeniem formę prawną dla przygotowywanego instrumentu europejskiego prawa umów. Ustosunkowując się do zaprezentowanego projektu regulacji klauzul niedozwolonych dr Maria Anna Zachariasiewicz (Uniwersytet Śląski) wskazała, że mimo „śmierci wzorca” spowodowanej upowszechnieniem się obrotu elektronicznego, nadal aktualne pozostaje kryterium indywidualnego negocjowania postanowień, a w efekcie rozwiązanie poddające kontroli wszystkie rodzaje postanowień prowadzi do zniesienia cennej zasady dotyczącej zależności między intensywnością konsensu a treścią klauzul; co więcej, konsekwencją wyeliminowania kategorii wzorca powinno być całkowite odrzucenie przesłanki inkorporacji, zatem próba zachowania przez twórców projektu konstrukcji ograniczonej kontroli inkorporacji, spotkała się z negatywną oceną dr Zachariasiewicz, która z dezaprobatą odniosła się ponadto do zamysłu tworzenia „czarnej” listy postanowień. W odniesieniu do diagnozy postawionej przez dra Miklaszewicza w kwestii ochrony konsumenta przez informację, dr Zachariasiewicz rozważała zamiast ustanawiania pozytywnych obowiązków informacyjnych położenie nacisku na wprowadzanie zakazów manipulowania informacją, a także operowanie w odniesieniu do odpowiedzialności przedsiębiorcy w tym zakresie raczej kategoriami deliktowymi niż obligacyjnymi. Krytyce poddała także postulaty zastąpienia teorii doręczenia teorią wysłania na potrzeby oceny skutków odstąpienia. W komentarzach U. Pahl oraz prof. H. Beale’a dominował postulat ograniczenia zakresu harmonizacji pełnej do niezbędnego minimum.

Kolejnemu panelowi dyskusyjnemu przewodniczyła prof. Bogusława Gneta z Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Przedmiotem referatu prof. dr hab. Jacka Gołaczyńskiego (Uniwersytet Wrocławski) była problematyka Internetu w umowach konsumenckich. Referent skoncentrował się na charakterystyce zyskującej dominującą w obrocie pozycję umów zawieranych w Internecie, negując potrzebę tworzenia w nowym kodeksie cywilnym dwóch odrębnych reżimów prawnych dotyczących umów zawieranych drogą tradycyjną oraz umów zawieranych w formie elektronicznej. Ze względu na specyfikę środowiska internetowego, w którym strony na ogół powstrzymują się od sygnalizowania swego statusu, szczególnie skomplikowane jest ustalenie, który spośród przeplatających się reżimów prawnych (tj. profesjonalny – B2B, konsumencki – B2C, czy też powszechny – C2C), znajduje zastosowanie do konkretnej umowy, co stwarza ryzyko uniemożliwienia konsumentowi realizacji przysługujących mu uprawnień. Nie bez znaczenia jest ponadto skala trudności związanych z kwalifikacją transakcji zawieranych przez Internet, cechujących się powiązaniem elementów poszczególnych typów umów, czego wymownym przykładem jest sprzedaż produktów wytwarzanych przez samych internautów w zakresie gier. Internet stwarza optymalne warunki do zawierania umów o charakterze transgranicznym, stąd doniosłe jest znaczenie wspólnych reguł kolizyjnych dla umów zawieranych przez Internet w zakresie prawa konsumenckiego, jednak wraz z postępem prac nad instrumentem europejskiego prawa umów oraz nad projektem dyrektywy horyzontalnej rola reguł kolizyjnych ulegać będzie zredukowaniu.

Dr Dominika Rogoń (Uniwersytet Jagielloński) omówiła instytucję umów powiązanych (*linked contracts*), wychodząc od zilustrowania układu modelowego obejmującego powiązanie umowy kredytu (finansującej) z umową finansowaną, najczęściej pod postacią umowy sprzedaży i zwracając uwagę na tendencje do poszerzania katalogu możliwych konfiguracji powiązań.

Reprezentująca Ministerstwo Sprawiedliwości Aneta Wiewiórowska-Domagalska przedstawiła analizę problemów strukturalnych, związanych z regulacją sprzedaży konsumenckiej w kontekście założeń pozakodeksowej ustawy w tym przedmiocie¹⁸ oraz decyzji KKPC o poddaniu jej przeglądowi. Prelegentka zarysowała brane pod uwagę opcje systemowego umiejscowienia umowy konsumenckiej w prawie polskim, scharakteryzowała regulację europejską przedmiotowej umowy pod kątem czynników rzutujących na problemy z jej wdrażaniem do prawa krajowego oraz wymieniła zagadnienia definicji sprzedaży konsumenckiej; jej przedmiotu oraz systemu odpowiedzialności jako najistotniejsze z punktu widzenia próby wprowadzenia regulacji sprzedaży konsumenckiej do kodeksu cywilnego.

W dyskusji następującej po prezentacji referatów dr K. Osajda zaproponował podział kodeksu cywilnego na pięć części dostosowanych do rozgraniczenia obrotu profesjonalnego i konsumenckiego; do powyższej propozycji polemicznie odniósł się prof. dr hab. M. Kępiński, który ponadto opowiedział się za włączeniem regulacji sprzedaży konsumenckiej do kodeksu cywilnego. Dr Jolanta Loranc-Borkowska (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie) wyeksponowała dwojaki charakter umowy sprzedaży konsumenckiej, determinowany zróżnicowaniem definicji konsumenta: w rozumieniu art. 22¹ k.c. oraz w rozumieniu ustawy o szczególnych warunkach sprzedaży konsumenckiej, a także perswadowała, że zasadnym jest umiejscowienie regulacji umowy sprzedaży konsumenckiej poza kodeksem cywilnym, w zbiorczym akcie na kształt „kodeksu konsumenckiego”. W ocenie prof. dr hab. A. Całusa pojęcie konsumenta należy uznać za nieprzystające do istoty kodeksu cywilnego, a pożądane wydaje się – zamiast ukierunkowania na ochronę słabszej strony umowy – przyjęcie za punkt wyjścia relacji profesjonalista – nieprofesjonalista.

Prof. dr hab. Piotr Machnikowski (Uniwersytet Wrocławski) przewodniczył finałowemu panelowi dyskusyjnemu, poświęconemu skonfrontowaniu regulacji wybranych umów z kodeksem cywilnym.

¹⁸ Ustawa z dnia 27 lipca 2002 r. o szczególnych warunkach sprzedaży konsumenckiej oraz o zmianie Kodeksu cywilnego (Dz.U. z 2002 r. Nr 141, poz. 1176 ze zm.).

Prof. dr hab. Bernadetta Fuchs (Uniwersytet Śląski) przedstawiła referat „Regulacja timesharingu a kodeks cywilny”, w którym podjęła próbę oceny nowej dyrektywy 2008/122¹⁹ i starała się wykazać niecelowość transponowania umowy timesharingu do kodeksu cywilnego.

Relacji umowy o podróż do regulacji kodeksu cywilnego poświęcony został referat dra Piotra Cybuli (Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Akademia Ekonomiczna w Katowicach), eksponujący sporny charakter prawny przedmiotowej umowy oraz ilustrujący przebieg implementacji dyrektywy 90/314/EWG²⁰, której regulacja nie zapewniła satysfakcjonującego poziomu bezpieczeństwa prawnego klientom ani usługodawcom. Zasadnym wydaje się postulat wprowadzenia umowy o podróż do obecnie obowiązującego kodeksu cywilnego.

Dr Maciej Skory (Uniwersytet Wrocławski) zaprezentował refleksje na temat regulacji szeroko rozumianego kredytu konsumenckiego w kontekście ewentualności jej wprowadzenia do kodeksu cywilnego. W swoich rozważaniach prelegent poddał krytycznej analizie opartą na modelu harmonizacji maksymalnej nową dyrektywę w sprawie umów o kredyt konsumencki²¹ oraz projekt nowej ustawy o kredycie konsumenckim z dnia 31 sierpnia 2010 r.²²

¹⁹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/122/WE z dnia 14 stycznia 2009 r. w sprawie ochrony konsumentów w odniesieniu do niektórych aspektów umów timeshare, o długoterminowe produkty wakacyjne, odsprzedaży oraz wymiany (Dz. Urz. UE L 33/10 z 3 lutego 2009 r.).

²⁰ Dyrektywa 90/314/EWG Rady z dnia 13 czerwca 1990 r. w sprawie zorganizowanych podróży, wakacji i wycieczek (Dz. Urz. WE L 158 z 23 czerwca 1990 r.).

²¹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/48/WE z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie umów o kredyt konsumencki oraz uchylająca dyrektywę Rady 87/102/EWG (Dz. Urz. UE L 133 z 22 maja 2008 r.).

²² Tekst projektu dostępny na stronie internetowej Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów: http://www.uokik.gov.pl/projekty_aktow_prawnych.php#faq954.